

Sledite nas: susreti žena Srbije i Kosova

Prvi susreti žena Srbije i Kosova počeli su bojažljivo i sporadično pre pet godina. Sastanci su najpre organizovani van Srbije i Kosova uz podršku misije OEBS-a. Danas su ti susreti znatno učestaliji i neposredniji i, sve češće, uključuju međusobne posete Beogradu i Prištini. Njihovi razgovori motivisani su stavom da vlade mogu da sklapaju mirovne ugovore, ali da mir suštinski zavisi samo oni kojih se te odluke direktno tiču:

„Vlade mogu da sklapaju sporazumne ugovore, mirovne, kakve god hoćete ... ali samo ljudi tamo gde žive mogu stvarno da naprave mir.“⁶ (Gordana Čomić)

U ovim razgovorima učestvuju narodne poslanice, novinarkе, predstavnice organizacija civilnog društva i profesorke univerziteta. Prvi susret uticajnih žena Srbije i Kosova dogodio se u januaru 2012. godine u Budvi, zbog čega je ova inicijativa dobila naziv *Budvanski proces*. Kasnije je taj naziv promenjen u *Sledite nas*, po istoimenom filmu koji je snimljen kako bi se šira javnost upoznala sa ovim susretima i njihovim rezultatima.⁷ Film dokumentuje njihove susrete, prve utiske i očekivanja učesnica. Žene u filmu govore o tome šta ih je motivisalo da započnu međusobni dijalog i zašto ovu inicijativu smatraju važnom. Naziv filma, koji su preuzeli i ovi susreti, šalje važnu poruku i predstavlja jednu od ključnih misija žena koje učestvuju u ovim razgovorima.

Kroz aktivnosti unapređenja mira, pomirenja i tolerancije, ove žene teže da postanu uzor ostalim članovima svojih zajednica, a pre svega mlađim generacijama. Najvažniji cilj susreta je uspostavljanje direktne komunikacije i izgradnja poverenja među uticajnim ženama Srbije i Kosova. Kroz ovu inicijativu, mnoge učesnice su razvile lične i profesionalne kontakte što im omogućava da razmenjuju iskustva i znanja i razviju zajedničke aktivnosti i van formalnih sastanaka u okviru inicijative. Njihovi sastanci su fokusirani, pre svega, na poboljšanje položaja i prava žena u ekonomiji, politici, obrazovanju, medijima i javnom životu.

Ne žrtve, već aktivne učesnice procesa izgradnje mira i pomirenja

Ovi susreti nose dve snažne poruke. Prvo, žene Srbije i Kosova ne pristaju da budu tretirane isključivo kao žrtve, već kao aktivne, zainteresovane i sposobne učesnice procesa izgradnje mira i pomirenja. Zločini počinjeni nad ženama i decom u ratu, kao i strašne socijalne i ekonomske posledice rata po žene, često se u pregovorima koriste kao argumenti protiv suprotne strane, dok ti isti akteri, nakon prekida konflikta, žene i dalje marginalizuju i isključuju. Pitanje prava i položaja žena u društvu je retko deo agende mirovnih sporazuma i procesa pomirenja. Kako muškarci dominiraju ovim procesima, ženske perspektive i razmišljanja se retko čuju, a još ređe uzimaju u obzir prilikom donošenja odluka.⁸ Čak i kada su uključene, od žena se očekuje da slede muški način razmišljanja i da prate odluke svojih partijskih lidera umesto da kandiduju teme koje one smatraju važnim. Žene koje su se uključile u inicijativu *Sledite nas* smatraju da je uključivanje žena ključno za uspeh bilo kog procesa izgradnje mira. Ako je polovina populacije isključena, nemoguće je očekivati suštinsko pomirenje i normalizaciju odnosa.

Drugo, sastanci u okviru ove inicijative svedoče ne samo o značaju uključivanja žena, već i o tome koliko direktni kontakti i komunikacija doprinose smanjenju među-

* Jelena Lončar je docentkinja na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Doktorat iz oblasti političkih nauka radila je na Univerzitetu u Jorku. Bavi se etničkim odnosima, manjinama i njihovom političkom reprezentacijom.

6 <http://www.osce.org/serbia/159091>

7 https://youtu.be/Y3_Ze29IwBU

8 Pankhurst, D. (2003). The 'sex war' and other wars: Towards a feminist approach to peace building. *Development in Practice* 13(2-3), str. 154-177.

Učesnice inicijative "Sledite nas"

etničke distance i većem razumevanju. Poslanica kosovske skupštine, Teuta Sahatqia (*Teuta Sahatqia*), ističe da je na samom početku bilo i „poluilegalnih susreta“ zbog bojazni kako će njihovi susreti biti prihvaćeni.⁹ Od 2012. do 2015. godine njihovi sastanci su se mahom odvijali van dometa javnosti. Čitanje o ovim sastancima govori o dubini jaza između Srba i Albanaca, strahu od reakcija javnosti, ali i hrabrosti ovih žena da, uprkos takvim uslovima i velikom nerazumevanju, započnu razgovore. Sumnjičavost, nelagodnost, neizvesnost su reči kojima učesnice najčešće opisuju prvo viđanje:

*„Kada smo se prvi put srele, bile smo sumnjičave, nismo znale šta da očekujemo. Shvatile smo međutim da je ovaj proces važan i da treba da nastavimo da ga usmeravamo na pitanja koja se tiču svih nas, pitanja koja su nam zaista bitna i koja nas povezuju.“*¹⁰ (Blerta Deliu Kodra)

Njihovo iskustvo već nakon prvog dana ipak govori o značaju ovih susreta i blagotvornom učinku otvorenih razgovora. Narodna poslanica u Skupštini Srbije, Dubravka Filipovski, ističe da je kroz ovu inicijativu „uspela da prevaziđe početnu nelagodnost i istraje u svojoj želji da dijalog među ženama bude nastavljen“.¹¹ I ranija istraživanja u kojima su učestvovali Srbi i Albanci sa Kosova potvrđuju da direktni kontakti i upoznavanje pripadnika druge etničke grupe mnogo više doprinose smanjenju međuetničke distance nego drugi faktori poput obrazovanja ili ekonomskog statusa.¹²

Za razliku od zvaničnih pregovora dve vlade koji su, u velikoj meri, okrenuti ka prošlosti, ključ uspeha njihovih razgovora leži u usmerenosti na zajedničku budućnost:

*„Mi smo se dobrovoljno srele da proverimo, testiramo i vidimo da li možemo da razgovaramo. Imale smo mogućnost da biramo da li ćemo nastaviti sa interpretacijama, poput onih „ko je šta užasno uradio kome, kada i zašto“ ili da probamo da razgovaramo o tome kakav život će naša deca i unuci imati narednih decenija, i da pokušamo da izbegnemo da bude isti kao naš.“*¹³ (Gordana Čomić)

9 <http://vesti-online.org/skandal-na-sastanku-srpskih-i-kosovskih-poslanica/515/>

10 <http://www.osce.org/serbia/290301>

11 <http://caglas.rs/zene-iz-srbije-i-sa-kosova-politika-pomirenja-i-saradnje/>;
<https://www.vesti.rs/Kosovo/Politicarke-sa-Kosova-i-iz-Srbije-saradjuju.html>

12 Jović, N. (2015). Istraživanje etničke distance na Kosovu. u: Teokarević J, Baliqi B. i Surlić S. (ur). *Perspektive multietničkog društva na Kosovu*. Beograd: YIHR, str. 9-19.

13 <https://europeanwesternbalkans.com/2015/07/06/belgrade-pristina-dialogue-a-tale-of-two-cities/>

Zbog toga se na svojim sastancima fokusiraju na tačke spajanja, a ne razdvajanja: „*Tokom prvog dana sastanka bilo je više gledanja nego razgovora, svi smo u glavi imali slike nasilja, slike iz naše skorije istorije, slike loših politika zbog kojih su obe države trpele. Ali na kraju prvog dana smo shvatile da imamo stvarne probleme u porodici i društvu i da delimo te probleme. Drugi sastanak je već počeo sasvim drugačije. Počele smo da razgovaramo mnogo otvorenije, dok smo na trećem sastanku dogovorile agendu za saradnju na višem nivou.*“¹⁴ (Teuta Sahatćia)

Kako ističe poslanica kosovske skupštine, Teuta Sahatćia, dijalog je postao moguć i koristan za obe strane kada su shvatile da ih spajaju zajednički problemi, poput nedovoljnog učešća žena u politici, njihovog marginalizovanog položaja u političkim strankama, diskriminacije žena u ekonomiji i medijima. Čak i kada formalno imaju prava, ta prava se ne ostvaruju. Ista kulturološka matrica i slični uslovi života žena daju dodatni smisao međusobnom dijalogu i zajedničkoj borbi za svoja prava.

Nakon početne nelagodnosti i susreta van dometa javnosti, njihovi susreti su sada već prerasli u konkretne inicijative, poput podsticanja ženskog preduzetništva i organizovanja Akademije mladih. Akademija mladih se, pod pokroviteljstvom inicijative *Sledite nas*, organizuje redovno od 2015. godine. Ona okuplja mlade žene iz srbijanskog i kosovskog društva, kako bi se razmenila iskustva i razgovaralo na teme međuetničkog dijaloga i pomirenja. Kroz ovu školu, članice inicijative *Sledite nas* prenose svoja iskustva i misiju na mlađe generacije u cilju proširenja dijaloga i izvan ove mreže i kako bi se dva društva dodatno približila.

Politička dimenzija susreta: solidarnost i konstruktivnost

Važno je istaći da su narodne poslanice i uticajne žene Srbije i Kosova, uz podršku OEBS-a, započele proces međusobnih razgovora još pre nego što su počeli zvanični pregovori dve Vlade u cilju normalizacije odnosa. Ipak, i pored svih uspeha koje ovakvi razgovori donose za budućnost međuetničkih odnosa u regionu, njihov glas se retko čuje, kako u međunarodnim pregovorima oko budućnosti Kosova, tako i u zvaničnim pregovorima između dve Vlade. Članica mreže kosovskih organizacija žena sa sela ističe: „Mi žene nikad do sada nismo bile toliko marginalizovane koliko od strane međunarodne zajednice. Nikad se nismo osećale toliko odbačenima kao sada“.¹⁵

Celokupan proces briselskih pregovora obeležen je manjkom transparentnosti, što omogućava političarima da svojim interpretacijama srpsko-albanskih odnosa i međusobnih pregovora oblikuju stavove javnosti. Dok, s jedne strane, ovi pregovori u značajnoj meri doprinose normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, s druge strane, isključenost žena, manjina, organizacija civilnog društva, medija i drugih zainteresovanih aktera iz čitavog procesa umanjuje legitimitet ovih pregovora i mogućnost da se različiti interesi i perspektive uzmu u obzir.

Odvijanje sastanaka u okviru inicijative *Sledite nas* na marginama, umesto u središtu donošenja političkih odluka, dodatno potvrđuje marginalizovanu poziciju žena u oba društva. Uvreženo je mišljenje da su žene spremnije na kompromise od muškaraca, više orijentisane ka nenasilju i brizi o celini, ali da nisu sposobne da donose bitne političke odluke. Njima je zbog toga dat prostor da razgovaraju, ali ne i da odlučuju. One mogu da razgovaraju o onom što su „ženske“ teme, ali ne i da donose odluke koje se tiču celog društva. Uprkos otvorenosti za koju se zalažu, same ističu da postoje teme o kojima ne mogu da razgovaraju, a one se uglavnom tiču zvanične politike stranaka i vlada iz

¹⁴ <http://www.osce.org/serbia/159091>

¹⁵ Prema Chinkin, C. and H. Charlesworth (2006). Building Women into Peace: the international legal framework. *Third World Quarterly* 27(5) 937-957, str. 942.

kojih učesnice dolaze (Valdete Idrizi).¹⁶ Pored toga što im nije dozvoljeno da odstupaju od zvanične politike svojih stranaka i vlada, dnevno-politički događaji, poput izbora na Kosovu i u Srbiji ili pregovora u Briselu, utiču i određuju i njihovu dinamiku viđanja.¹⁷

Ipak, njihovi susreti imaju političku dimenziju iako ne donose formalne sporazume i ne razgovaraju o dnevno-političkim temama: „Ovde smo jer verujemo da možemo da menjamo stvari. Naše prisustvo pokazuje da budućnost može da bude drugačija, bolja i naša“ (Jeta Krasnići, Demokratski institut Kosova);¹⁸ „One šalju poruku mira i pomirenja i veruju da je promena narativa moguća“ (Kathrin Gabriel, OEBS).¹⁹

Ekonomsko osnaživanje žena, razmene profesora i studenata beogradskog i prištinskog univerziteta i slične inicijative koje ove žene pokreću, mogu značajno da doprinesu izgradnji poverenja i utiču na svakodnevni život i stavove građana. Konačno, ova inicijativa se nameće kao kritika i alternativa muškom načinu donošenja odluka i nudi drugačiji model vođenja politike: „Prva reč koja mi pada na pamet kada govorimo o promenama koje žene donose u politici je konstruktivnost zato što u Srbiji još uvek prolazi samo taj muški način razmišljanja i ponašanja“ (Marija Obradović). Žene Srbije i Kosova zbog toga nude politiku koja se zasniva na solidarnosti, umesto netrpeljivosti, i na međusobnim razgovorima, umesto držanja govora.

16 <http://caglas.rs/zene-iz-srbije-i-sa-kosova-politika-pomirenja-i-saradnje/>

17 <http://caglas.rs/zene-iz-srbije-i-sa-kosova-politika-pomirenja-i-saradnje/>

18 <http://www.osce.org/serbia/290301>

19 <http://www.osce.org/serbia/290301>